

TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER PARLAMENTER ASAMBLESİ

TÜRKPA HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ VƏ BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏR KOMİSSİYASI

DOQQUZUNCU İCLAS

Bişkek, 9 iyun, 2022-ci il

“XARİCİ SİYASƏT ƏMƏKDAŞLIĞINDA PARLAMENTLƏRİN ROLU”

HESABAT MƏRUZƏSİ

I. GİRİŞ

1. Qazaxıstanın Türküstan şəhərində keçirilən TÜRKPA-nın 10-cu Plenar Sessiyasında qəbul edilmiş Katibliyin 2022-ci il üçün Fəaliyyət Planına uyğun olaraq, TÜRKPA Hüquq Məsələləri və Beynəlxalq Əlaqələr Komissiyasının doqquzuncu iclasının Qırğızıstanda keçirilməsi barədə qərar qəbul edilmiş və təqvimdə yer almışdır. İclasın mövzusu “Xarici siyasət əməkdaşlığında parlamentlərin rolu” olaraq müəyyənləşdirilmişdir.
2. Xarici Siyasət və ya Parlament Diplomatiyasında Əməkdaşlıqda Parlamentlərin Rolu böyük miqyasda olmasa da son vaxtlar parlamentlərin artan rolu və onların xarici və beynəlxalq əlaqələrdə iştirakı ilə inkişaf etdirilən diplomatiyanın mühüm perspektivli və alternativ formasıdır.
3. Ümumiyyətlə, bu məsələlər hökumətlərin və ya icra hakimiyyətinin əsas siyasi aktorları kimi Xarici İşlər Nazirliklərinin və müvafiq nazirlərin müstəsna yurisdiksiyası kimi tanınıb. Eyni zamanda, səfirlər və ya diplomatiyanın digər formaları, məsələn, mədəni diplomatiya

ölkələr arasında beynəlxalq münasibətləri inkişaf etdirmək üçün əsas alətlər hesab olunur.

4. Parlament diplomatiyası iki və ya daha çox parlament arasında əsas beynəlxalq məsələlər üzrə davamlı dialoqun aparılması vasitəsidir.
5. Bu gün müxtəlif global çağırışlarla məşğul olarkən Xarici Siyasət məsələlərində parlamentlərin roluna iki əsas prizmadan baxmaq olar: birincisi korporativ diplomatiya, ikincisi isə diplomatik lobbicilikdir.
6. Digər parlamentlərlə əməkdaşlıq prosesində milli parlamentlərin rolu çox mühümdür. Bu, parlamentlərin səlahiyyətləri çərçivəsində, daha dəqiq desək, müxtəlif ikitərəfli sazişlərlə tənzimlənir.
7. Bu kontekstdə TÜRKPA-ya üzv ölkələrin parlamentləri arasında əməkdaşlıq mühüm əhəmiyyət kəsb edir və toplantının gündəliyi parlamentlərimiz arasında əməkdaşlığın dərinləşməsinə töhfə verməkdir.

II. PARLAMENT DİPLOMATİYASI, ÜZV ÖLKƏLƏR və TÜRKPA

8. Parlamentarilərin beynəlxalq forumlarda və tədbirlərdə fəal iştirakı milli hökumətin xarici siyasətini yoxlamaq üçün lazım olan bilik və anlayışa kömək edir. Ona görə də beynəlxalq görüşlərdə iştirak parlament işinin və diplomatiyanın tərkib hissəsidir.
9. Parlament diplomatiyası ənənəvi hökumət diplomatiyasını nə təkrarlayır, nə də əvəz edir. Amma parlament diplomatiyası hökumət diplomatiyasını dəstəkləyə bilər, çünki deputatlar diplomatik fəaliyyətlə məşğul olarkən daha çevik ola bilərlər. Parlament diplomatiyası ənənəvi diplomatiya formalarını tamamlayan, zənginləşdirən və təşviq edən anlaşılmazlıqları düzəltmək və onlarla məşğul olmaq üçün mühit təmin edir.
10. Müxtəlif dövlətlərin parlament üzvləri arasında şəxsi təmaslar qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirə bilər və ölkələr arasında ikitərəfli münasibətlər üçün faydalı alternativ kanallar yarada bilər. Bu cür təmaslar milli inkişafın kontekstinə uyğunlaşdırıla bilər və məqsədi sülhü, təhlükəsizliyi, demokratiyanı və insan haqlarını gücləndirmək, iqtisadi inkişafı, təhsil və sosial şəraiti yaxşılaşdırmaqdır.

11. Parlament diplomatiyası fəaliyyətləri:

- ikitərəfli dostluq qrupları;
- parlamentlər arasında ikitərəfli əməkdaşlıq sazişləri, sözügedən ölkələr arasında müxtəlif sahələrdə əlaqələrin yaxşılaşdırılması üçün ikitərəfli parlamentlərarası qurumların yaradılması;
- Parlament nümayəndə heyətlərinin qəbulu və göndərilməsi, məsələn, Palata sədrinin sədrliyi ilə və ya komissiyalar səviyyəsində hökumət səfərləri ilə müqayisədə daha geniş siyasi nümayəndəliklər arasında danışıqlara icazə vermək;
- parlamentlərarası təşkilatların iclaslarına ev sahibliyi etmək;
- infrastruktur üçün konkret və birgə layihə üzrə qonşu ölkələrin parlament komitələri ilə subregional konfranslar;
- Münaqişədə iştirak edən və ya ondan başqa şəkildə təsirlənmiş ölkələrin parlamentariləri arasında müzakirələri asanlaşdırmaq üçün ikitərəfli görüşlərdən və ya parlamentlərarası təşkilatların görüşlərindən istifadə etməklə münaqişənin həlli;
- münaqişə vəziyyətlərində ümumi anlaşmanı təşviq etmək üçün beynəlxalq kollokviumların və digər etimadın möhkəmləndirilməsi tədbirlərinin təşkili;
- sülh prosesi üzrə elçilər, xüsusi münaqişə üzrə xüsusi işçi qruplarının iştirakçıları və seçki müşahidəçiləri kimi parlamentarilərin işi;
- parlamentarilər və akkreditə olunmuş səfirlər arasında görüşlər;
- parlamentlər arasında texniki əməkdaşlıq (nou-hau mübadiləsi);
- ölkə daxilində regional münaqişələri öyrənmək üçün xüsusi komitələr və bu cür münaqişələrin həlli yollarını axtaran hökumət nümayəndə heyətlərində iştirak edən üzvlər;
- Siyasi ombudsmanlara digər məsələlərlə yanaşı, siyasi partiyalar arasında razılaşmanın pozulmasına səbəb ola biləcək siyasi partiya tərəfindən görülmüş hərəkətlərin araşdırılması kimi məsələlər parlament diplomatiyasının müxtəlif nümunələridir.

12. Parlament diplomatiyası Assambleyanın sədrləri tərəfindən ən yüksək səviyyədə həyata keçirilir. Bu mənada Sədrin həmkarları ilə

görüşləri, qəbul etdiyi xarici nümayəndə heyətləri, iştirak etdiyi beynəlxalq görüşlər, xarici ölkələrə etdiyi rəsmi səfərlər parlament diplomatiyası sahəsində parlamentlərin ən mühüm sütununu təşkil edir.

13. Hər kəsə məlum olduğu kimi, əksər dövlətlərin dövlət protokolu siyahısında dövlət başçıları parlament başçıları ilə təmsil olunur. Buna görə də parlament rəhbərlərinin qurduğu xarici əlaqələr son dərəcə vacibdir. Bundan əlavə, dövlət başçısı xaricə rəsmi səfər edəndə parlamentin sədri dövlət başçısı səlahiyyətlərini icra edən nümayəndə heyətlərini qəbul edir.
14. Hər bir dövlətin parlament sədri öz parlamentinin xarici əlaqələrinə böyük önəm verir. Palataların sədrləri həmkarları ilə görüşlərində (iki) ölkə arasında münasibətləri inkişaf etdirməyə, əgər varsa münaqişələrin qarşısını almağa, beynəlxalq ictimaiyyəti maraqlandıran məsələlərdə birgə hərəkət etmək üçün çoxtərəfli görüşlərə ev sahibliyi etməyə, parlamentlərarası əlaqələri inkişaf etdirməyə, imzalanmış əməkdaşlıq protokolları ilə parlamentlər arasında qarşılıqlı səfərlər və mübadilə proqramları təşkil etməyə təşviq olunurlar. İcra hakimiyyətindən müstəqil olan qanunverici orqan parlament sədrinin xarici fəaliyyəti ilə xarici siyasətin ayrılmaz hissəsinə çevrilib.
15. Parlamentin sədri ölkəsində rəsmi səfərdə olan prezidentlərlə və digər parlamentlərdəki həmkarları ilə də görüşür. Bundan əlavə, sədr baş nazirləri, səfirləri və müxtəlif xarici dövlətlərin rəsmilərini ayrıca qəbul edir.
16. Parlamentin sədri iştirak etdiyi beynəlxalq toplantı və konfranslarda xarici ölkələrə təbrik göndərir və başsağlığı verir, beynəlxalq məsələlər və hadisələrlə bağlı çıxışlar edərək ölkəsinə diplomatik töhfələr verir.
17. Türkiyə və müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan, Qazaxıstan və Qırğızıstan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı və Müstəqil Dövlətlər Birliyi kimi nüfuzlu beynəlxalq əməkdaşlıq təşkilatları ilə fəal əməkdaşlıq edir.
18. TÜRKPƏ-ya üzv dövlətlər türk əməkdaşlıq təşkilatlarınının yaradılmasında böyük addımlar ataraq, türk dövlətləri arasında

parlament diplomatiyasının ən böyük sıçrayışı olan Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyası çətiri altında bir araya gəlmişlər.

19. Xarici siyasətin və parlament diplomatiyasının təzahürü olaraq 30 ildə TÜRKSÖY, Türk Dövlətləri Təşkilatı, TÜRKPAA, Türk Akademiyası, Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu yaradılmışdır.
20. 28 sentyabr 2021-ci ildə türk dünyasının mənəvi paytaxtı Türkdüstanda keçirilən TÜRKPAA-nın 10-cu Plenar Sessiyasında qəbul edilən Türkdüstan Bəyannaməsi və digər mühüm sənədlər parlament diplomatiyası sahəsində əməkdaşlığı gücləndirən yeni addım olmuşdur.
21. TÜRKPAA regionun ən aktual məsələləri üzrə danışıqlar aparmaqla TÜRKPAA üzv dövlətlərinin parlamentariləri arasında konstruktiv dialoqun təşviqi üçün mühüm platforma kimi önəmli rol oynayır.
22. TÜRKPAA həm də öz regionunda sülhün və sabitliyin inkişafına töhfə verməklə yanaşı, bütün regionun mənafeyi naminə iqtisadi, sosial, humanitar və ekoloji problemlərin həllində milli parlamentlərin söylərinin əlaqələndirilməsində potensial rolunu, habelə xarici siyasət əməkdaşlığında dialoq, birlik və həmrəyliyin təşviq edir.
23. Məlum olduğu kimi, 2022-ci ildə Türk dövlətləri arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasının 30-cu ildönümü qeyd olunur və bu istiqamətdə onlar həm öz aralarında, həm də qlobal miqyasda beynəlxalq əməkdaşlıq üçün müxtəlif platformalar yaradaraq öz nüfuzunu və təsir dairəsini genişləndirir və dünyaya birliyini nümayiş etdirir.
24. TÜRKPAA iclaslarının müntəzəm və stabil keçirilməsi onu göstərir ki, Assambleyanın yüksək uğurları və Assambleya daxilində əlaqələr yeni səviyyəyə yüksəlib.
25. TÜRKPAA regionunda gələcək sosial-iqtisadi inkişafı təşviq etmək, mövcud problemləri həll etmək və regional əməkdaşlıq imkanlarından yararlanmaq məqsədilə parlament diplomatiyası və inteqrasiya kanalları vasitəsilə mövcud qanun və normativ bazanın yenilənməsinə üstünlük verilir.

III. NƏTİCƏ

26. Parlament diplomatiyasının getdikcə artan rolu müasir beynəlxalq münasibətlərin xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir. Parlament diplomatiyası çevikliyi və dinamizmi ilə xalqın seçilmiş nümayəndələri tərəfindən idarə olunur və xarici siyasətin dəstək və tamamlayıcı qolu kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Parlamentlər xalqların istəklərinin və ictimai rəyin ifadəsini əks etdirdiyinə görə, onların global müzakirələrdə iştirakı sülh, təhlükəsizlik və inkişaf istiqamətində beynəlxalq səylərə böyük töhfə verir.
27. TÜRKPƏ çoxtərəfli siyasi əməkdaşlıq mexanizmlərini gücləndirməyə çalışır. Bu kontekstdə o, Parlament üzvlərinin ümumi marağına səbəb olan xüsusi məsələlər üzrə məsləhətləşmələr aparmaqla sürətli və effektiv qərarların qəbulu prosesinə böyük töhfə verir.
28. Parlamentlərarası təşkilatlar parlament diplomatiyası səylərinin əlaqələndirilməsində, parlamentlərarası əməkdaşlığın təşviqində və global gündəliyin müəyyən edilməsində böyük təsirə malikdir.
29. Aparıcı beynəlxalq forumlar çərçivəsində TÜRKPƏ-ya üzv ölkələr bir-birini dəstəkləyir və ümumi maraq doğuran xarici siyasət məsələlərində ortaq mövqe nümayiş etdirirlər. Bu kontekstdə TÜRKPƏ-ya üzv dövlətlərin nümayəndə heyətlərinin aparıcı parlamentlərarası təşkilatlarda müntəzəm görüşlərinin keçirilməsi faydalı məsləhətləşmə mexanizmi və ümumi maraqları dəstəkləyəcək.
30. Üzv dövlətlər bir-birinin regional və global əhəmiyyətli fəaliyyətində fəal rol alaraq aparıcı parlamentlərarası təşkilatlarda yüksək vəzifələrə namizədliyini və təşəbbüslərini qarşılıqlı dəstəkləyəcəklər.
31. Parlamentlərarası siyasi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi məqsədilə Assambleya Üzvlərinin Parlamentlərinin Xarici Əlaqələr Komitəsinin sədrlərinin iclaslarını keçirir və keçirməyi davam etdirəcək. Görüşlərdə əməkdaşlığın genişləndirilməsi, beynəlxalq və regional problemlər üzrə mövqelərin əlaqələndirilməsi və digər konkret məsələlər müzakirə olunur.
32. Parlamentlərarası Dostluq Qrupları parlamentlər arasında ikitərəfli əməkdaşlığın xüsusi aləti kimi parlament diplomatiyasının inkişafında,

siyasi, iqtisadi və sosial-mədəni sahələrdə münasibətlərin və ümumi maraqların intensivləşdirilməsinə yönəlmiş fəaliyyətlərin təşviqində mühüm rol oynayır. Bu mənada üzv parlamentlərin Parlamentlərarası Dostluq Qrupları rəhbərlərinin görüşlərinin keçirilməsi çoxtərəfli əməkdaşlıq gündəliyinin müxtəlif məsələlərinin müzakirəsinə töhfə verəcək.